

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення, прийнятий Верховною Радою УРСР Законом № 8073-Х від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – № 51. – Ст. 1122.

9. Севастьянова Т.С. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: дис. на здоб. наукового ступеню к. ю. н. за спеціальність: 12.00.08. – Запоріжжя: Запор. держ. унів., 2002. – 211 с.

10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид. перероб. та доп. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

МОВЧАН Р. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет)

УДК 343. 3.7

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УЛОЖЕННЯМ ПРО ПОКАРАННЯ КРИМІНАЛЬНІ І ВИПРАВНІ 1845 РОКУ

Стаття присвячена висвітленню регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин Уложенням про покарання кримінальні і виправні 1845 р. Послідовно розглядаються всі групи земельних деліктів, кримінальна караність яких встановлювалася нормами Уложення 1845 р., виявляються їхні характерні особливості.

Ключові слова: земельні відносини, земельні ресурси, земля, злочин, кримінальна відповідальність, історія розвитку.

Статья посвящена освещению регламентации ответственности за преступления в сфере земельных отношений Уложением о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. Последовательно рассматриваются все группы земельных деликтов, уголовная наказуемость которых устанавливалась нормами Уложения 1845 г., определяются их характерные особенности.

Ключевые слова: земельные отношения, земельные ресурсы, земля, преступление, уголовная ответственность, история развития.

The article is devoted to coverage of regulation of responsibility for crimes in sphere of land relations under Penal Code penal and correctional 1845. Consistently considered all of land torts, criminal punishment which for determined standards of Code in 1845, and are their characteristics.

Key words: land relations, land resources, land, crime, criminal responsibility, history of development.

Вступ. Комплексне наукове дослідження кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин навряд чи може претендувати на повноту та всебічність, за відсутності аналізу історії її розвитку протягом усіх етапів становлення української держав-

ності. Як відзначають М.І. Панов та Н.О. Гуторова, історико-правовий метод дослідження дає можливість показати генезис проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити тенденції розвитку законодавства, прослідкувати його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права [1, с. 303].

У цьому контексті неабиякий науковий інтерес викликає вивчення особливостей регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (далі – Уложення 1845 р.) – першим суто кримінальним кодифікованим актом законодавства, що діяв на теренах сучасної України. У дореволюційний період до вказаної проблематики у своїх працях зверталися Л.С. Білогриць-Котляревський, М.А. Неклюдов, М.С. Таганцев, І.Я. Фойницький. Серед науковців, які займалися висвітленням обговорюваного питання в наш час, варто виділити прізвища М.О. Манакіна, Т.Б. Саркісової, А.М. Шульги. Та загалом, незважаючи на значущість праць зазначених авторів, маємо констатувати, що в кримінально-правовій доктрині спостерігається брак досліджень, присвячених тематиці, що розглядається.

Постановка завдання. Метою цієї статті є глибокий та всебічний аналіз регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин Уложенням 1845 р., виявлення характерних тенденцій кримінально-правової охорони земельних ресурсів, притаманних досліджуваній пам'ятці права, та з'ясування їх впливу на подальший розвиток вітчизняного кримінального законодавства.

Результати дослідження. Аналізуючи норми Уложення 1845 р. через призму дослідження історії розвитку відповідальності за злочини у сфері земельних відносин, перш за все маємо відзначити, що в цьому нормативно-правовому акті на якісно новий рівень (порівняно з раніше діючими джерелами права) вийшла регламентація відповідальності за земельні злочини, не пов'язані з порушенням прав на землю.

Зокрема ч. 5 ст. 1338 «Нарушення правил о сельскомъ хозяйстве» встановлювала кримінальну караність таких діянь, як «явное неприлежаніє къ земледелію, безпорядки въ хозяйстве или разстройство онаго по пьянству, лености или развратной жизни» [2, с. 541]. Прикметно, що суб'єкт аналізованого злочину спеціальний – це державний селянин або колоніст, відповідальність якого диференціювалася в залежності від кількості виявлених фактів безгосподарського використання земель, – від штрафу за перший прояв дій, про які йшлося в диспозиції розглядуваної норми, до представлення керівництву про вигнання колоніста із землі у випадку допущення третього подібного факту.

Окрема вказівка в аналізованій статті на колоністів пояснюється тим, що російський уряд часто сам їх запрошував і надалі надавав усебічну підтримку. Головним обов'язком колоністів було освоєння малозаселених земель, для чого імперським керівництвом у першу чергу запрошувались іноземці «в земледельческомъ состояніи нужныхъ», а «все прочіе художники и мастеровые, кои для деревенской жизни бесполезны, не пользовались вниманіемъ со стороны правительства» [3, с. 304].

Чи не найбільш же активно процес колонізації відбувався на території півдня сучасної України, підтвердженням чому слугує факт створення в 1830 р. головного управління колоністів південного краю Росії, під юрисдикцію якого потрапили Катеринославська, Херсонська і Таврійська губернії, а також Бессарабія [4, с. 154–155]. Особливість правового статусу колоністів цих, здебільшого українських, земель не залишили поза своєю увагою і укладачі Уложення, що відобразилось у наявності в останньому окремих норм, присвячених відповідальності за різні прояви безгосподарського використання земель саме колоністами південного краю Російської імперії. Цікаво, що при формулюванні таких приписів ураховувались як основне завдання колоністів – освоєння земель, так і структура сільськогосподарського виробництва південної України, а саме, важливе місце, яке в ній займало виноградарство. Зокрема у ч. 7 ст. 1338 Уложення зазначалось: «Кто изъ колонистовъ Южнаго края, безъ особенныхъ достойныхъ уваженія причинъ, не засеетъ столько земли, сколько предписано...»; частина ж 6 цієї самої статті передбачала покарання «колонистовъ южнаго края за поврежденіе, вырваніе или иначе истребленіе у себя виноградной лозы, или допущеніе

до пошкодження, или же дозволеніє скоту огрызть и помять оныя» [2, с. 542]. Як і у випадку зі «звичайними» колоністами, відповідальність колоністів Південного краю диференціювалась у залежності від кількості виявлених фактів учинення відповідних кримінально-караних деліктів.

Ще однією особливою категорією колоністів зі спеціальним правовим статусом були колоністи-євреї, що також знайшло своє відображення в нормах кримінального законодавства. Так, у ч. 8 ст. 1338 Уложення вказувалося: «Колонисты евреи, за явное нерадение къ хозяйству и занятіямъ земледельческимъ и за упорное отъ оныхъ уклоненіе, безъ всякихъ основательныхъ къ тому причинъ...».

Звертає на себе увагу і той факт, що «небажання займатися землеробством», скоєне євреями-колоністами, каралось суттєво суворіше, ніж аналогічна поведінка інших суб'єктів. Так, за вчинене втретє «безгосподарське використання земель» (умовна назва) передбачались такі санкції: для «звичайних» колоністів – виселення із земель; для колоністів Південного краю – конфіскація земель і двору з наступною передачею їх колоністам, які не мають землі та двору; для колоністів-євреїв – віддання в рекрути або у виправні арештантські роти цивільного відомства на строк від десяти до дванадцяти років. Скоріше за все, така суворість покарань для колоністів-євреїв пояснювалась прагненням законотворця стимулювати в євреїв бажання займатися саме сільськогосподарським виробництвом, адже, на думку розробників Уложення, більшість євреїв, котрі не пов'язані із землеробством, займалися такими суспільно шкідливими видами діяльності, як шинкарство, факторство, утримання корчми, постійних дворів тощо.

Цікаво, що розглядувана норма про кримінальну відповідальність за «нарушеніє правил о сельскомъ хозяйстве» (ст. 1338) була розміщена в главі VII «О нарушеніи правилъ благоустройства и хозяйства в городахъ и селеніяхъ», яка, своєю чергою, знаходилась у розділі VIII Уложення «О преступленіяхъ и проступкахъ противъ общественнаго благоустройства и благочинія». Ця обставина, а також з'ясований раніше характер та зміст досліджуваної заборони, дають підстави припустити, що на відміну від ст. 254 КК України, основним призначенням якої є забезпечення реалізації встановленого порядку 1) раціонального використання, 2) захисту і 3) відтворення земель як складового та одного із найважливіших елементів довкілля, основний об'єкт посягання, передбаченого ст. 1338 Уложення 1845 р., автори останнього обмежили лише встановленим порядком раціонального використання земель, який, зокрема, забезпечувався шляхом встановлення кримінальної відповідальності за невиконання державними селянами та колоністами їхнього обов'язку обробляти надані їм земельні ділянки.

До речі, крім проаналізованих вище своєрідних проявів безгосподарського використання земель, у цій же самій ст. 1338 главі VII були зосереджені й норми, що встановлювали кримінальну караність деяких діянь, які М.О. Манакінім влучно охарактеризовані як злочини, пов'язані зі здійсненням операцій із землею при відсутності повноважень на такі дії в особи, яка їх вчиняє [5, с. 20]. До таких посягань відносились: передача державними селянами земельних ділянок без дозволу влади в оренду (ч. 2); застава, продаж земельних ділянок державними селянами (ч. 3). Крім того, ст. 1337 передбачала відповідальність за неутримання у справному стані встановлених межових знаків. Утім, урахуваючи той факт, що дія цієї норми розповсюджувалась виключно на петербурзьких колоністів, її аналіз у межах цього дослідження є недоцільним.

Отже, роблячи проміжні висновки, маємо констатувати, що розробниками Уложення 1845 р. було приділено досить значну увагу регламентації відповідальності за «нарушеніє правилъ о сельскомъ хозяйстве», наслідком чого стало те, що замість абстрактних та малозрозумілих приписів, притаманних раніше чинному законодавству, в нормах Уложення чи не вперше було чітко сформульовано деякі ознаки безгосподарського використання земель у його сучасному розумінні.

Однак, незважаючи на очевидне підвищення уваги тодішнього законотворця до інших видів земельних злочинів, основний акцент у кримінально-правовій охороні земельних ресурсів як і раніше робився на встановленні відповідальності за різноманітні посягання, пов'язані з порушенням (обмеженням) прав на землю. Більше того – Уложення 1845 р. за-

лишається чи не єдиним у вітчизняній історії актом законодавства (зокрема, і кримінального), в якому нормам, присвяченим регламентації відповідальності за порушення прав на нерухомість (у т. ч. й на землю), було повністю присвячено окремий структурний розділ – главу I «О насильственном завладении чужим недвижимым имуществом, о захватах и неправильном пользовании доходами или иными выгодами чужаго имения и о истреблении граничных меж и знаков» розділу XII «О преступлениях и проступках против собственности частных лиц», у котрій було зосереджено одразу декілька заборон, якими встановлювалась кримінальна караність різних способів самовільного зайняття земельної ділянки.

Так, ст. 2094 передбачала кримінальну відповідальність за насильницьке заволодіння чужою земельною ділянкою, яке І.Я. Фойницький охрестив «старинной формой самоуправства, известного под именем наездов боемъ и грабежемъ» [6, с. 289]. У диспозиції ч. 1 аналізованої кримінально-правової норми зазначалося, що «за всякое нападение на чужие земли, дома, или иное какое-либо недвижимое имущество, съ намерениемъ завладеть онымъ, въ следствіе присвоиваемыхъ или даже и законныхъ, но еще непризнанныхъ окончательнымъ судебнымъ решениемъ правъ... главные въ томъ виновные и въ особенности тотъ или те, по приказанию коихъ сделано нападение, если они не были вооружены и не учинено при томъ никакого инаго преступления, подвергаются заключению в смирительномъ доме на время отъ двухъ до трехъ летъ...» [2, с. 823]. Як вбачається з цієї норми, кримінально караним визнавалося будь-яке насильницьке заволодіння чужою земельною ділянкою, навіть те, яке не супроводжувалося грабежем або побоями, за наявності яких ці дії кваліфікувалися за ч. 3 ст. 2094 або ст. 2095, якими було передбачено більш суворе покарання.

Варто відзначити, що у ст. 2094 Уложення яскраво відобразився принцип диференціації кримінальної відповідальності за злочинні дії, вчинені у співучасті. Маємо на увазі те, що дії головних винуватців і організаторів каралися за ч. 1 ст. 2094, яка передбачала покарання у вигляді позбавлення волі від 2 до 3 років, тоді як інші співучасники повинні були нести відповідальність за ч. 2 ст. 2094, яка передбачала позбавлення волі від 1 до 2 років, або ж штраф, або ж арешт. Також у ч. 1 ст. 2094 зазначалося, що більш суворому покаранню має підлягати організатор насильницького заволодіння чужим нерухомим майном.

Маємо зауважити, що в Уложенні 1845 р. вже в повній морі проявляється намічена в попередні роки тенденція, актуальність якої зберігається і в умовах сьогодення, – з поступовим упорядкуванням земельних відносин, акценти в державно-правовому механізмі захисту прав на землю починають зміщуватись від встановлення норм, якими передбачається відповідальність за знищення межових знаків, спочатку до норм, покликаних протидіяти насильницькому заволодінню землею, а згодом – різноманітним проявам самовільного користування чужою земельною ділянкою, поєднаного із фактичним заволодінням останньою.

Так, випадки насильницького захоплення земель, про які йшла мова у ст. 2094 Уложення, вже на той час були поодинокими. Аналізуючи розглядуваний кримінально караний делікт, Л.С. Білогриць-Котляревський звертав увагу на те, що «преступление этого рода имеет одно лишь историческое основание. Въ старину, при слабости государственной власти, были нередки случаи самовольнаго завладения недвижимостями, достигавшагося наездами съ боемъ и грабежомъ. Въ настоящее же время, хотя и возможны насильственные наезды, но невозможно такое безправное сколько-нибудь продолжительное завладение, ибо окрепшая государственная власть немедленно же его уничтожить, опираясь на формальные документы, обыкновенно укрепляющие право собственности на недвижимость» [7, с. 431]. Найбільш же розповсюдженими способами самовільного захоплення (зайняття) земельних ділянок як у Російській імперії часів дії Уложення 1845 р., так і в сучасній Україні, було і залишається орання землі з наступним її засіванням, а також будівництво споруд на чужій земельній ділянці – злочин, передбачений ст. 2098 Уложення. Серед іншого у вказаній нормі зазначалось: «Кто землю заведомо чужую застроитъ, запашеть, или засеетъ или инымъ образомъ захватить...» [2, с. 825]. Безумовним позитивом досліджуваної заборони є той факт, що законодавець безпосередньо в ній: по-перше, указав на те, що всі посіви та споруди, розміщені на самовільно зайнятій землі, переходять у власність законного володільця остан-

ньої; по-друге, чітко закріпив обов'язок винного повністю відшкодувати власнику землі всі збитки, пов'язані з її самовільним захопленням.

Прикметно, що крім відповідальності за будівництво на чужій земельній ділянці, Уложення 1845 р. встановлювало кримінальну караність й інших дій, які сучасне вітчизняне законодавство (ст. 376 ЦК України) трактує як самовільне (самочинне) будівництво. Так, у ст. 1339 відзначалось: «Кто при постройке, перестройке, или исправлении какихъ-либо зданій..., самовольно отступитъ отъ утвержденных на сии постройки плановъ или фасадовъ...» [2, с. 544]. Логічно, що на відміну від розміщеної серед злочинів проти власності норми, якою передбачалась відповідальність за будівництво на чужій земельній ділянці, стаття, в якій йшлося про «звичайне» самовільне будівництво, не пов'язане з порушенням (обмеженням) прав на землю, розташовувалась у главі VIII розділу VIII Уложення серед «нарушеній правил Устава Строительнаго».

Не «забули» автори Уложення 1845 р. і про земельне правопорушення з найдовшою історією регламентації відповідальності – знищення межових знаків. Однак, на відміну від багатьох своїх попередників, Уложення встановлює кримінальну відповідальність лише за певні різновиди аналізованого правопорушення – або ж за умисне знищення чи пошкодження поставлених за розпорядженням уряду меж державних кордонів, кордонів губерній, повітів тощо (ст. 333); або ж за знищення граничних меж та інших знаків з наміром привласнити частину чужого нерухомого майна або досягнути іншої незаконної мети (ст. 2105). Відповідно: діяння, передбачене ст. 333 Уложення, було визнано посяганням на встановлений порядок управління; а от делікт, передбачений ст. 2105 (який нас цікавить у більшій мірі), логічно, особливо з урахуванням зазначеної в диспозиції досліджуваної норми мети «привласнити частину чужого нерухомого майна», був розміщений серед злочинів проти власності.

Під межовими знаками в аналізованих статтях слід було розуміти: «а) межники и просеки в лесах; б) земляные ямы с углем и дикими камнями или засыпанные ямы въ виде кургановъ; в) деревянные столбы, на которыхъ должень быть выжженъ государственный гербъ или же столбы каменные и кирпичные» [8, с. 325].

Із законодавчої вказівки на чуже майно випливало, що ст. 2105 не могла застосовуватись, наприклад, у випадку, коли особа знищувала межові знаки для привласнення землі, яка стала її власністю внаслідок смерті спадкодавця, навіть якщо особа на момент вчинення свого діяння не знала про цю обставину. Під іншою незаконною метою розумілось, зокрема, позбавлення особи доказів її права власності на нерухомість, здавання майна в оренду, тимчасове оброблення землі [9, с. 358–359].

У дореволюційних коментарях резонно відзначалось, що діяння, як ознака розглядуваної заборони, полягає виключно у «знищенні», яке є значно вужчим, ніж поняття «псування» чи «пошкодження», які, як відомо, часто фігурували в аналогічних за змістом приписах раніше чинного законодавства. Під знищенням слід розуміти зняття, перенесення або ж повне фізичне руйнування знаку. Через це просте псування чи пошкодження знаку з метою присвоєння землі могло розглядатися лише як замах на злочин [9, с. 359].

Цікаво, що коментуючи ст. 1605 Уложення 1885 р., – норму, за змістом ідентичну ст. 2105 Уложення 1845 р., – відомий дореволюційний фахівець І.Я. Фойницький висловлювався за необхідність віднесення такого діяння, як «знищення межових знаків», до різновидів знищення майна [6, с. 288]. Але дозволимо собі лише частково погодитись із твердженням науковця, адже на відміну від норм багатьох своїх попередників, у ст. 2105 Уложення 1845 р. знищення межових знаків фактично не мало самостійного значення і виступало лише як спосіб досягнення кінцевої злочинної мети – присвоєння чужої нерухомості.

Примітно, що на відміну від сучасного вітчизняного законодавства, в Уложенні 1845 р. до посягань на власність приватних осіб відносилось і самоуправство, тобто вступ у володіння належного особи безспірного чи визнаного остаточним судовим рішенням права на нерухоме майно, або ж повернення неправильно захопленої чи утримуваної власності особи шляхом насильства, а не встановленими законом засобами (ст. 2097). Очевидно, що покликанням подібної кримінально-правової заборони було створення належного підґрунтя для виконання всіма суб'єктами приписів інших (крім кримінального) галузей права, які забо-

роняли самоуправні дії навіть за наявності в особи прав (дійсних чи уявних) на нерухоме майно. Зокрема у ст. 531, розміщеній у відділенні III Сільських законів, присвяченому заволодінню земельною власністю, вказувалось: «Насильное завладение воспрещается вообще всемъ и каждому, не исключая и техъ случаевъ, когда бы отнимающий имелъ по документамъ или другимъ какимъ либо доказательствамъ поводъ на присвоение; ибо никто самъ собою управляться не долженъ» [10, с. 167]. Більше того, тодішнє законодавство негативно ставилось навіть до самовільних розподілів земель, які належали одній родині [11, с. 326].

Хотілось би звернути увагу на ту обставину, що провідні юристи того часу повністю поділяли думку авторів Уложення стосовно того, що будь-які різновиди самовільного заволодіння чужим нерухомим майном є посяганнями на відносини власності. Зокрема Л.О. Белявський та А.Л. Рубіновський зазначали, що «насиленное нападение есть преступление противъ собственности и цель его – завладение недвижимостью...» [8, с. 324]. Водночас деякими іншими правниками підкреслювалась специфіка вказаного злочину проти власності. Так, розмірковуючи з цього приводу, М.С. Таганцев наголошував на тому, що «причиняя имущественный вредъ, самовольное пользование, однако, не нарушаетъ права на самое имущество... Деяние пользователя составляетъ лишь временное вторжение въ чужую имущественную сферу, безъ нарушения права распоряжения вещью, ни зачастую даже фактического владения ею...» [12, с. 936 – 937].

І.Я. Фойницький, займаючи схожу позицію, висловлював думку, що «право собственности на недвижимость укрепляется формальными документами, въ виду чего нарушить такое право можно лишь подлогомъ, или обманомъ...» [6, с. 288]. У той же час вчений визнає, що інших норм, які б захищали право на землю, у кримінальному законодавстві немає, хоч такий захист має бути. Тому І.Я. Фойницький констатує: «потому-то въ новейшихъ законодательствахъ содержатся лишь правила о нарушении отдельныхъ правъ на недвижимость – права наследования, права владения, которые могутъ быть учинены, помимо подлога и обмана, действиями самовольными» [6, с. 288].

Як бачимо, вже у вказаний історичний період сформувалася актуальна і сьогодні точка зору, згідно з якою випадки заволодіння правом на чуже нерухоме майно не мають нічого спільного із самовільним користуванням чужою землею. Як резонно відмічав М.С. Таганцев, «пользователь не захватываетъ никакого права на чужое имущество, посягая лишь на участие въ фактическомъ извлеченіи выгоды изъ нее, поэтому побуждение потерпевшего обманомъ, или принужденіе его насильемъ к уступке права составляетъ исключительно обманъ, вымогательство или шантажъ, а не самовольное пользование» [12, с. 936–937].

До речі, заволодінню прав на нерухомість шляхом обману, про яке й вів мову М.С. Таганцев, автори Уложення 1845 р. присвятили окремий структурний підрозділ розділу XII – відділення I «О присвоеніи чрезъ подлогъ или иного рода обманы чужаго недвижимаго имени» глави IV «О присвоеніи и утайке чужой собственности». До кримінально караних деліктів, зосереджених у згаданому відділенні, відносились: заволодіння чужою нерухомістю шляхом складення підроблених «крепостей», «межевыхъ планов», «книгъ» чи інших «актов или документов» (ст. 2188); підроблення вже наявних відповідних документів (ст. 2189); пред'явлення або передача підроблених документів на нерухомість (ст. 2190) тощо.

Повертаючись до глави I розділу XII Уложення, необхідно зазначити, що в ній були зосереджені норми, які передбачали відповідальність і за інші діяння, пов'язані із земельними відносинами. Це, зокрема: самовільне збирання хлібу чи овочів з чужої землі (ст. 2099), самовільна порубка та викрадення дерев (ст. 2100), полювання та ловля звірів чи птиці в чужих лісах та дачах, або ж ловля риби в чужих водах (ст. 2101), знищення чужих знарядь для полювання (ст. 2103), відгін на свою землю чужого стада, табуну, птиці чи інших домашніх тварин (ст. 2104). Характеризуючи групу вказаних вище злочинів, дослідники наголошують, що вони мають на меті незаконне використання землі та отримання майнової користі, за якої відбувається спричинення шкоди землевласнику або суспільним інтересам, не пов'язане з посяганням на право власності на земельну ділянку [5, с. 20; 13, с. 22]. Згідно з нормами чинного вітчизняного кримінального законодавства такі діяння могли б кваліфікуватися або ж як злочини проти власності (зокрема, статті 185, 194 КК України), або ж як певні посягання на довкілля (статті 246, 248, 249 КК України тощо).

Справи стосовно більшості різновидів проаналізованих посягань на права на землю порушувались лише за скаргою особи, котра зазнала збитків від протиправних дій. Виняток становили провадження, пов'язані із захопленням земель, поєднаних із насильством, які відносились до справ публічного обвинувачення.

Свідченням особливої уваги, яку автори Уложення 1845 р. приділяли проблемі впорядкування земельних відносин, є наявність цілого ряду норм, які передбачали відповідальність землемірів та інших пов'язаних із межуванням земель посадових осіб, і були зосереджені у відділенні II «О преступленіяхъ и проступкахъ чиновниковъ по деламъ межевымъ» глави XI розділу V Уложення. Серед іншого кримінально караними визнавались: неумисне неправильне провадження в межових справах (ст. 465), утиски з боку землемірів прав володільців землі та селян (ст. 466), неналежний контроль за підлеглими землемірами (ст. 467), умисне приєднання землеміром землі до володіння посадової чи приватної особи (ст. 468), умисне неправильне складання межових планів чи книг (ст. 469), неправдиве донесення землеміром про кількість проведеної межової роботи (ст. 470), представлення неправильних планів через необережність чи незнання землеміра (ст. 471), повільність у складанні межових планів (ст. 472), межування землеміром власних земель, земель, що належать його дружині чи родичам, а також земель, які є предметом його судового розгляду (ст. 473), інші зловживання в межовій справі (ст. 474). Правила ж межування земель, як, до речі, і правила облаштування межових знаків, детально регламентувалися Межовими Законами, ст. 477 яких прямо вказувала на те, що особи, винні в знищенні граничних меж та інших знаків підлягають покаранню по законам кримінальним [14, с. 118–127].

Висновки. Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що для авторів Уложення 1845 р. питання правової охорони земельних відносин займало чільне місце.

В Уложенні 1845 р., із прийняттям якого захист земельних ресурсів набув чітко вираженого кримінально-правового характеру, ще більш яскраво проявилась тенденція, характерна для багатьох попередників досліджуваного джерела права, – відповідальність за земельні делікти переважно виступала в якості інструменту захисту прав власників землі, а самі порушення прав на землю визнавались різновидом майнових посягань. Так, в аналізованому нормативно-правовому акті нормам, присвяченим регламентації відповідальності за порушення (обмеження) прав на нерухомість (у т. ч. й на землю), було присвячено окрему главу, розміщену серед злочинів та проступків проти власності приватних осіб.

В Уложенні 1845 р. простежується й інша особливість, характерна для всіх етапів розвитку регламентації відповідальності за земельні злочини, – її залежність від змісту та характеру наявних у відповідній історичній формації земельних відносин. Так, існуюча феодально-кріпосницька система, а також притаманна для Російської імперії часів першої половини XIX ст. політика колонізації малозаселених земель, стали детермінантами того, що крім традиційних посягань на права на землю, автори Уложення 1845 р. до числа кримінально караних віднесли і такі діяння, як здійснення незаконних операцій із землею державними селянами та своєрідні прояви безгосподарського використання земель – невиконання спеціальними суб'єктами (державними селянами, колоністами) їхнього обов'язку щодо оброблення землі.

Як підсумок, маємо зазначити, що норми Уложення 1845 р. мали вагомий вплив на всю подальшу історію розвитку відповідальності за злочини у сфері земельних відносин, який, зокрема, простежується і в чинному КК України.

Список використаних джерел:

1. Панов М.І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М.І. Панов, Н.О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009. – № 100. – С. 291–304.

2. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – Санкт-Петербургъ : Въ Типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. – 914 с.

3. Курдиновскій В.И. Обь ограниченіяхъ права собственности на недвижимыя имущества по закону (по русскому праву) / В.И. Курдиновскій. – Одесса : Типографія Акціонернаго Южно-Русскаго Общества Печатнаго Дела, 1904. – 389 с.

4. О главном управлении колонистов южного края России : Высочайше утвержденное положение № 27312. Март 22 // Полное собрание законов Российской империи. – 1-е изд. – СПб. : Печатано в тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. – Т. 35. – С. 154–159.
5. Манакин Н.А. Уголовно-правовая охрана земельных отношений в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.А. Манакин. – Нижний Новгород, 2001. – 196 с.
6. Фойницкий И.Я. Курсъ уголовного права. Часть особенная. Посягательства на личность и имущество / И.Я. Фойницкий. – С.-Петербургъ : Типографія М.М. Стасюлевича, 1890. – 440 с.
7. Белогриц-Котляревский Н.С. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части / Н.С. Белогриц-Котляревский. – Киев-Петербург-Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф.А. Йогансона, 1903. – 626 с.
8. Белявскій Л.А. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ въ толкованіи юристовъ / Л.А. Белявскій, А.Л. Рубиновскій. – Камянецъ-Подольскій : Типографія Л. Ландвигера, 1902. – 408 с.
9. Неклюдовъ Н.А. Руководство къ Особенной части русскаго уголовного права. Томъ второй. Преступленія и проступки противу собственности / Н.А. Неклюдовъ. – С.-Петербургъ : Типографія В. П. Воленса, 1876. – 752 с.
10. Указатель законовъ для сельскихъ хозяевъ. – С.-Петербургъ : Типографія Карла Крайя, 1845. – 308 с.
11. Труды редакціонной Комисіи по пересмотру законоположеній о крестьянахъ. – С.-Петербургъ : Типографія Министерства внутреннихъ дель, 1903. – Т. V : Проектъ положенія о надельныхъ земляхъ съ объясненіями. – 559 с.
12. Уголовное уложение 22 марта 1903 года. Съ мотивами извлеченными изъ объяснительной записки редакціонной комисіи, представленія Министерства Юстиціи въ Государственномъ Совете и журналовъ особаго совещанія, особаго присутствія департамента и общаго собранія Государственного Сонета. – С.-Петербургъ : Изданіе Н.С. Таганцева, 1904. – 1124 с.
13. Хомутов Р.В. Ответственность за регистрацию незаконных сделок с землей (ст. 170 УК РФ) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р.В. Хомутов. – Кисловодск, 2014. – 185 с.
14. Законы Межевые / Составиль Ю.Д. Филиповъ. – С.-Петербургъ : Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина Н.К. Мартынова, 1898. – 651 с.

